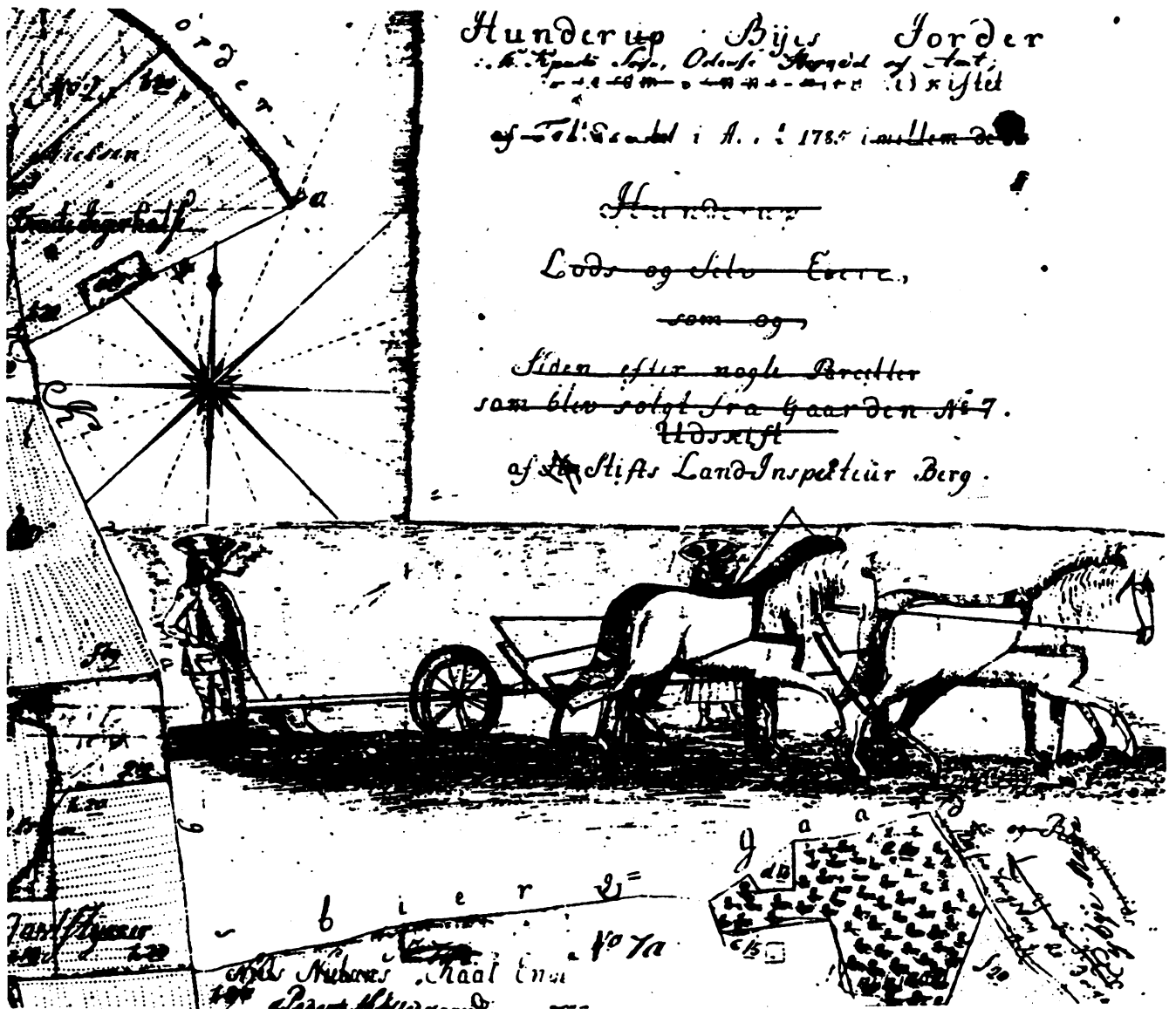

LANDSBYREGISTRERING

I FYNES AMT

Historiske forhold

MUNKEBO KOMMUNE

FYNES AMTSKOMMUNE

Udvalget for teknik og miljø

1983

2. oplag, sept. 1992

INDHOLD

	side
Indledning	2
Herredsbeskrivelse	3
Dræby	5
Munkebo	17

INDLEDNING

Denne rapport indeholder en undersøgelse og vurdering af de kulturhistoriske interesser i landsbyerne i Munkebo kommune.

For så vidt angår en nærmere beskrivelse af undersøgelsens baggrund og tilrettelæggelse samt forklaringer til de anvendte skemaer og kort, henvises til rapporten LANDSBYREGISTRERING I FYNS AMT - FORELØBIG ORIENTERING, 1983.

Munkebo kommune udgør en del af Bjerge Herred. For at kunne sammenligne de enkelte landsbyers ressourcemæssige og udviklingsmæssige forhold, bringes i det følgende en beskrivelse af bebyggelsesudviklingen i herredet fra år 1500 til år 1900.

I administrativ henseende var Bjerge herred i århundreder delt op i Hindsholm (Nyborg Amt) og det egentlige Bjerge herred (Odense Amt), hvorfor en del af tallene er gengivet med denne opdeling.

Fra 1511 til 1688 er gårdtallet konstant i herredet, medens der frem til 1774 synes at være et mindre tab på 5-10%. Udskiftningstiden øgede gårdtallet med 1/4 frem til 1850, hvorefter stigningen stagnerede. Overfor denne beskedne udvikling i gårdtallet står en markant stigning i hustallet. Dette var totalt betydningsløst i 1511, medens mere end hver fjerde enhed i 1664 var et hus. Tallet for 1688 er ufuldstændigt, hvad angår jordløse huse. I 1774 nærmede husene sig jævnbyrdighed i antal med gårdene, og i 1850 var 60% af enhederne huse, i 1895 var andelen steget til 71%. Frem til 1850 lå stigningen først og fremmest på huse med jord, herefter vandt de jordløse huse stærkt frem. Den ledsagende stigning i folketallet var fra 1787 til 1845 på 70%, fra 1845 til 1901 begrænsedes stigningen til 10%. Dette modsvares af en stigning i det totale antal bebyggelsesenheder på 77% fra 1774 til 1850, og på 39% fra 1850 til 1895.

Herredets gårde var forholdsvis højt skyldsats i landgilde, hvorfor det gennemsnitlige landgildehartkorn fra 1664 matriklen var 9 tdr. Ved landmålingsmatriklen af 1688 nedsattes det gennemsnitlige hartkorn til 6 tdr. svarende til at herredets totale hartkorn gik tilbage med 1/3. 1844 matriklen bragte ikke de større forandringer i herredets skyldsætning, men som følge af det øgede gårdtal faldt den gennemsnitlige bondegårdsstørrelse til 4-5 tdr. htk. I 1688 og endnu i 1850 lå hovedparten af gården i gruppen 5-8 htk., men balancen forskubbede sig til fordel for smågårdene, der dominerede i 1895.

Gårdenes besiddelsesforhold omkring 1664 (29% til kronen, incl. de få selvejere, 34% til indensogns hovedgårde og 37% til adelen i øvrigt) adskiller sig ikke synderligt fra de totale gennemsnit på Fyn. Afviklingen af godssystemet er derimod gået påfaldende langsomt. I 1850 var flertallet af brugerne stadig i gods-

ejerens besiddelse, og endnu i 1895 var hver tredie gård og hver femte hus fæste-brug. For Odense Amt som helhed fandtes i 1895 kun 11% fæste-gårde og 14% fæste-huse.

STATISTIK

Areal: 20.084 ha.							
Tønder hartkorn	1664	1688	1844	1903			
	4670	3079	3381	-			
Bebyggelsesenheder:							
	1511	1568	1664	1688	1774	1850	1895
Gårde Hindsholm Øv. Bjerger	282	185 > 473 288	187 > 461 274	191 > 465 274	423	536	552
Huse Hindsholm Øv. Bjerger	5		80 > 181 101	93 > 118 25	346	824	1336
Huse m/ jord:				63 > 88 25		630	782
Huse u/ jord:				30 ?		194	554
I alt:	287		267 > 642 375	-	769	1360	1888
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn: Bøndergårde							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.	Gennemsnit	
Hindsholm Øv. Bjerger 1664	32 30 >	62	74 > 84	158	75 > 147	222	8,1 9,6
Hindsholm Øv. Bjerger 1688	56 104 >	160	93 > 120	213	36 > 37	73	6,0 5,5
1850	211		274		41	4,7	
1895	253		247		42	4,5	
Folketal: (excl. købstad).							
	1787		1845		1901		
Voksne:							
Børn:							
I alt:	5229		8899		9793		

Besiddelsesforhold:	bondegårde				Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
	Selvejere:		Kronen:		gårde	huse	gårde	huse
	gårde	huse	gårde	huse				
1664			132	40	151	81	167	60
1850	278	387			248	437	- fæstere	
1895	380	1045			162	291	- fæstere	

Dræby

FYNS AMT	Herred: Bjerge	Kommune: Munkebo	Sogn: Munkebo
-----------------	--------------------------	----------------------------	-------------------------

Navn: Dræby	Navnetype: -by
-----------------------	--------------------------

Bemærkninger:

Dræby er nævnt første gang 1418 i formen Dreyby. Forleddet er "drægh", som betyder "smal landtange, der forbinder to landområder". Efterleddet er -by, som betyder "landsby" eller måske oprindeligt "gård". Stednavne på -by anses for at være dannet i vikingetiden.

Anlægstype: Adelby	Anlæggelsestidspunkt: Omkring overgangen mellem vikingetid og middelalder.
------------------------------	--

Bemærkninger:

En adelby, er en landsby, som i modsætning til torperne, ikke er opstået ved udflytning.

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Bjerger	Kommune: Munkebo	Sogn: Munkebo
----------	--------------------	---------------------	------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

 velbevaret opløst delvis bevaret opløst og nybebygget

Der er kun bevaret ca. 1/3 af gårdene på deres gamle tomter. De fleste af gårdtomterne nybebygget. En del af gårdene flyttet ned omkring vejen S for byen, hvor der også er bygget en del huse. Derved har byen udvidet sig kraftig og væsentligt ændret karakter.

b. Skelsystem

 vangesystemets hegn udskiftningshegnene intet af betydning

En stor del af stjerneudskiftnings hegn er bevaret.

c. Ressourceområde

 større engareal større skovareal uopdyrkede bakker med mere end 12% fald større overdrevarsareal størsteparten opdyrket

De tidligere øer Vigerø, Langholm og Tornholm samt Egholm, hørende til Dråby ejerlav, er nu blevet landfaste, da området mellem dem er blev afvandret, det vil sige Dråby Nor har ikke længere den nære adgang til kysten.

FYNS AMT	Herred: Bjerger	Kommune: Munkebo	Sogn: Munkebo
----------	--------------------	---------------------	------------------

STATISTIK

Areal: 608 ha, heraf opdyrket 1688: 49%.							
Tønder hartkorn	1664	1688	1844	1903			
	219	92	119				
Bebyggelsesenheder:							
	1511	1600-10	1664	1688	1774	1844	1903
Gårde:	20	16	22	19	17	32	39
Huse:		4	8		14		
Huse m/ jord:				4		30	29
Huse u/ jord:						6	41
I alt:	20	20	30	23	31	68	109
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
		1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.	8- tdr. htk.	Gennemsnit		
(55) 1664		4	2	16	10,0		
(58) (1:2) 1688		12	7		4,7		
1844		25	7				
1903		31	8	0			
Folketal:							
		1787	1845	1901			
Voksne:		127	301	338			
Børn:		61	148	165			
I alt:		188	449	503			

FYNS AMT	Herred: Bjerger	Kommune: Munkebo	Sogn: Munkebo
-----------------	--------------------	---------------------	------------------

	Selvejere:		Kronen:		Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1664	-	-	7	6	13	2	2	0
1844	28	23	-	-	4	9	-	4
1903	39	70	-	-	-	-	-	-

Udviklingsbeskrivelse:

Af det 608 ha. store ejerlav var i 1688 49% opdyrket. Senere er ejerlavet væsentligt forøget som følge af inddæmning, hvorved bebyggelseskernens kystnærhed blev sløret. Det synes karakteristisk for kystområder med høj landgildeskyldsætning, og 1664 matriklens 219 tdr. htk. mere end halveredes i 1688 matriklen.

I 1400-tallet omtales en hovedgård, Dræbygård, i byen. Omkring 1500 var den tilsyneladende forsvundet, men i sidste halvdel af 1500 tallet genopstod den, for dog i det følgende århundrede at blive delt i to fæstegårde. Foruden Dræbygård hørte der i 1626 4 gårde og 4 huse i byen til godset, medens nabogodset Ulriksholm i 1616 ejede 7 gårde og 2 huse i Dræby. Også kronen havde betydeligt gods i byen, bl.a. overtaget fra Skt. Knuds Kloster, Odense Bispegård og Maribo Kloster. I 1718 skødede kronen imidlertid 6 gårde i Dræby til Ulriksholm/Østergård, der herefter i 1728 ejede ialt 14 gårde og 3 huse i byen, altså stort set hele byen. I 1844 var overgangen til selveje stort set sket, idet dog Østergård stadig havde 4 fæstegårde, samt 9 husmandsbrug tilbage.

(litt. E. Porsmose: Stordrift og Fællesdrift. Fynske Årbøger 1978)
Gårdtallet varierer til syneladende en del fra 1511 til 1688, men det skyldes utvivlsomt tilstedeværelsen af 4 bol, småbrug på grænsen til gårdklassen, der i 1664 er regnet med som gårde. Netop sådanne småenheder er typiske i kystbyer med mulighed for fiskeri.

Tilbagegangen fra 1688 til 1774 skyldes sammenlægninger af gårde på Østergård gods. Gårdtallets vækst er meget voldsom i det 19. århundrede, ligesom befolkningstallet. Udviklingen i antallet af huse i forhold til gårdtallet er normalt.

Bytomten bærer tydeligvis præg af at være reguleret, og det er muligt at byen har gennemlevet en tidlig egalisering, der siden er gået i opløsning. Gårdene var målt i 1688 hartkorn ret små. Østergård lod i løbet af 1700 tallet sine gårde i byen egalisere.

FYNS AMT	Herred: Bjerger	Kommune: Munkebo	Sogn: Munkebo
-----------------	---------------------------	----------------------------	-------------------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse: Interesse: Stor
interesse: Særlig
interesse: **Landsbytypologisk vurdering:** stor interesse

1) Anlægstype.

Kystorienteret adelby med overvejende agerbrugsressourcer. Byen havde almindeligt trevangsbrug. Byformen er den på Fyn sjældne rektangulære, regulerede vejby.

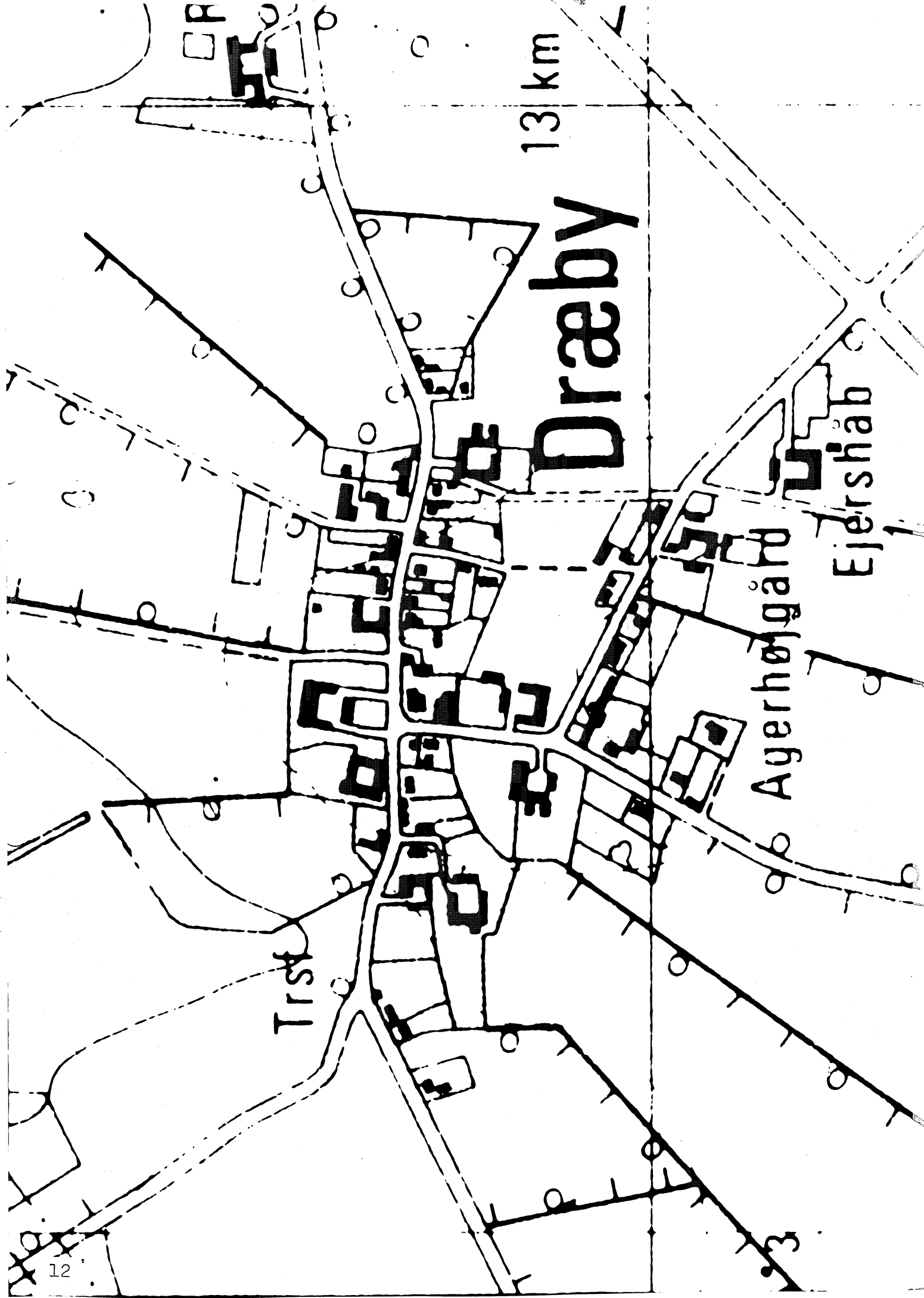
2) Udviklingstype.

Landsbyen husede såvel i senmiddelalderen som i 1500 tallet en landsby hovedgård. Muligvis skyldes den regulerede byform en meget tidlig samling af byen til en besiddelse. Senere lykkedes det ikke at samle byen, omend den næsten totalt blev inddraget under Ulriksholm/Østergårds drift. Byen rummede en række småbol. Overgangen til selveje fulgtes af en ret kraftig brugs-ekspansion i det 19. århundrede.

Sammenfattende drejer det sig om en forholdsvis "ren" anlægstype, der dog er influeret af kystens nærhed.

Relikt-vurdering: interesse

- 1) Bytomten er overvejende opløst og nybebygget, ligesom der er tilbygget nye kvarterer.
- 2) Kulturlandskabet væsentligt ændret som følge af stor inddæmning, der slører indtrykket af kystorientering. En stor del af stjerneudskiftningshegnene er bevaret. Ejerlavets østlige del bebygget af parcelhuskvarterer.
- 3) Særlige relikter: -
- 4) Arkæologiske interesser: Tomt af Dræbygård i byens vestlige udkant.

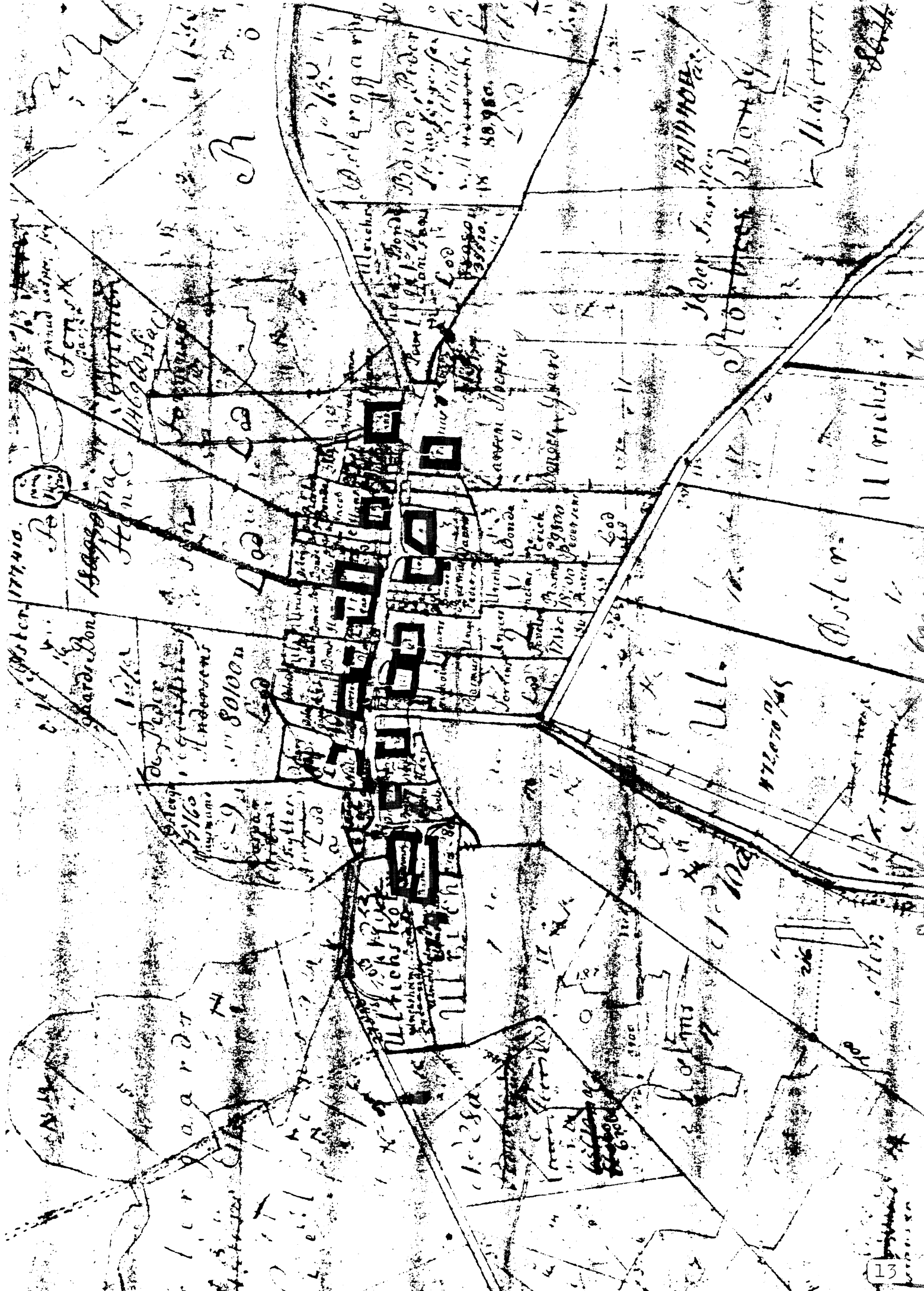
13 km

Dræby

Trst

Agerhølgård

Ejershab

177,410
Gardner
Haggen
Henn
1469
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

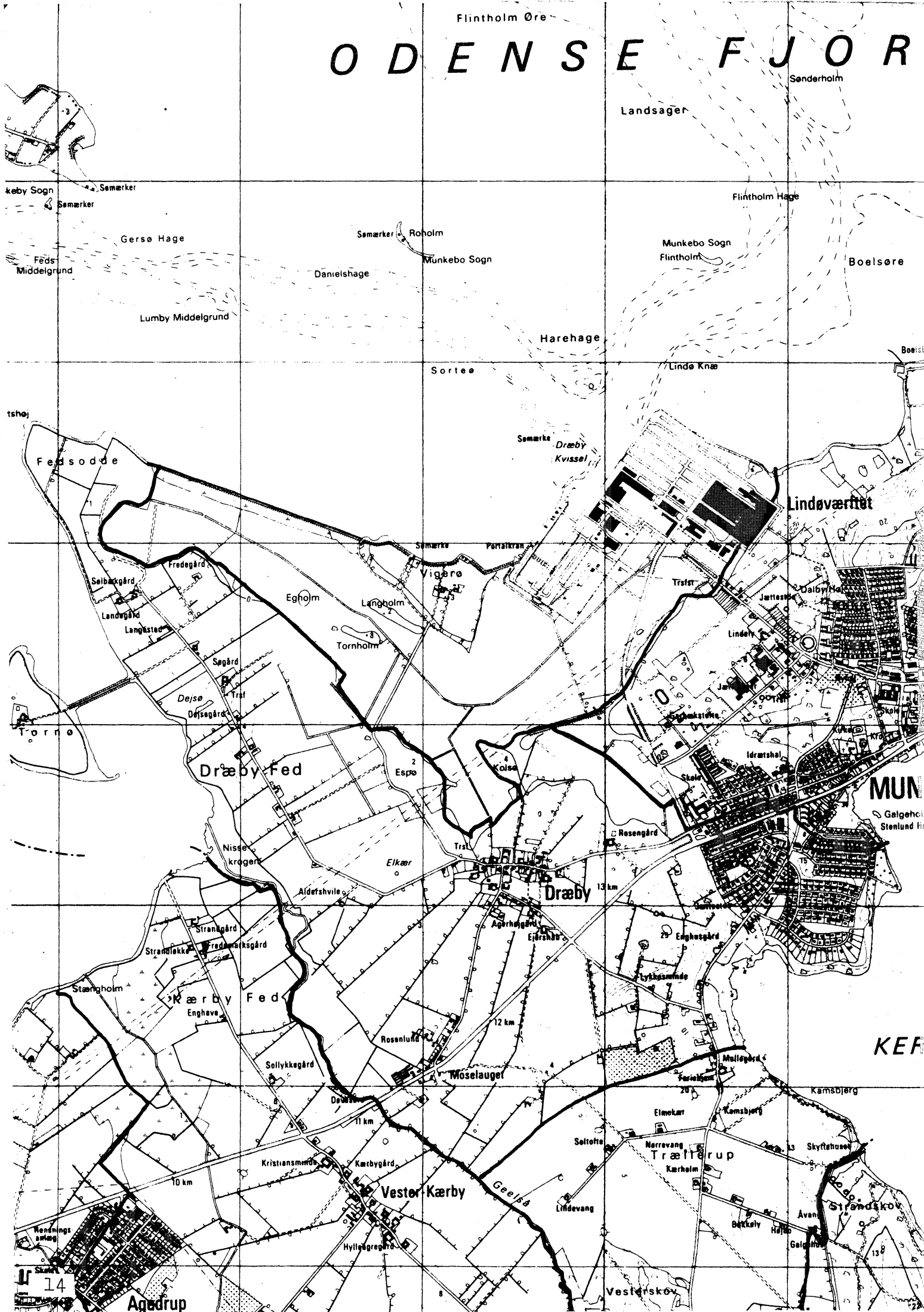
177,410
177,410
177,410

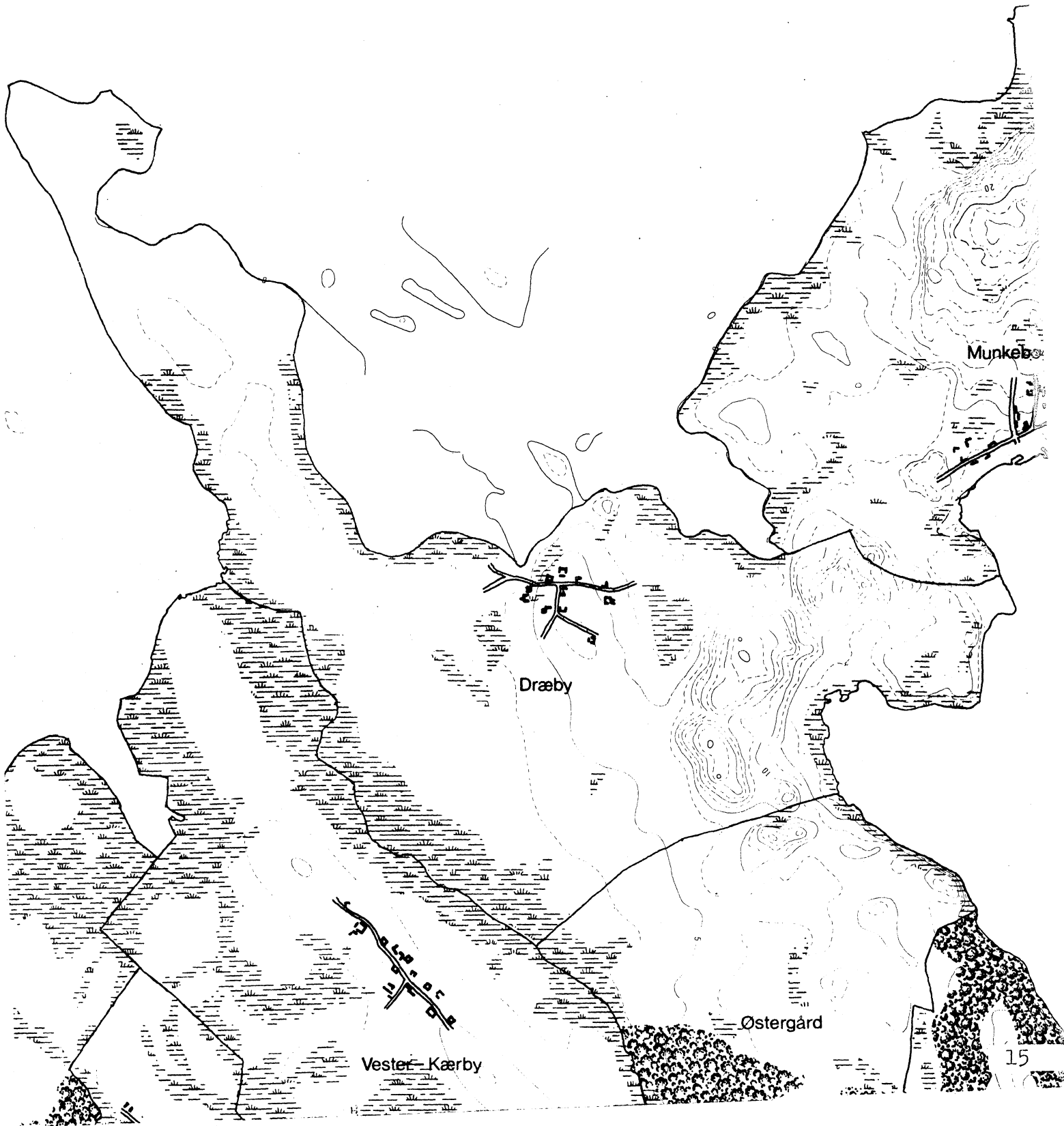
177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

177,410
177,410
177,410

ODENSE FJORD

Munkebo

Dræby

Østergård

Vester-Kærby

Munkebo

FYNS AMT	Herred: Bjerger	Kommune: Munkebo	Sogn: Munkebo
-----------------	--------------------	---------------------	------------------

Navn: Munkebo	Navnetype: -bo
-------------------------	--------------------------

Bemærkninger:

Munkebo er nævnt første gang i 1231 i formen Munkæboth, Munkæbothæ. Forleddet er "munk". Efterleddet er -bo, som kommer af-bod og betyder "bygning til midlertidigt ophold, fæbod". Stednavne på -bo anses for at være dannet i vikingetiden.

Anlægstype: Adelby	Anlæggelsestidspunkt: Omkring overgangen mellem vikingetid og middelalder.
------------------------------	--

Bemærkninger:

En adelby, er en landsby, som i modsætning til torperne, ikke er opstået ved udflytning. Munkebo er kirkeby.

Historiske tildragelser:

Under svenskekrigen nedgravede præsten sit sølvtøj og kirkens hellige kar på en mark, tingene blev først fundet i 1842. I Munkebo sogn fødtes 1776 lægprædikanten Christen Madsen, 1852 politikerens N.P. Lindø, 1886 forfatteren K.L. Kristensen.

FYNS AMT	Herred: Bjerge	Kommune: Munkebo	Sogn: Munkebo.
----------	-------------------	---------------------	-------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

 velbevaret opløst delvis bevaret opløst og nybebygget

Kun et fåtal (om nogen) gårde ligger tilbage i byen. Resten er flyttet ud eller nedlagt som landbrug. De gamle gårdtomter er bebygget. Kirken ligger nu midt imellem de to nydannede parcelhuskvarterer.

b. Skelsystem

 vangesystemets hegn udskiftningshegnene intet af betydning

Ude i marken er en del af blokudskiftningshegn bevaret.

c. Ressourceområde

 større engareal større skovareal uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald større overdrevarsareal størsteparten opdyrket

En stor del af den tidligere agerjord N og SV for byen er nu bebygget med parcelhuse og en lille del til industri.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Bjerger	Munkebo	Munkebo

STATISTIK

Areal: 591 ha, heraf opdyrket 1688: 46%.							
Tønder hartkorn	1664	1688	1844	1903			
	150	83	122				
Bebyggelsesenheder:							
	1511	1600-10	1664	1688	1774	1844	1903
Gårde:	17	18	16	17	15	22	28
Huse:	4	1	17		23		
Huse m/ jord:						30	21
Huse u/ jord:						19	75
I alt:	21	19	33	17	38	71	124
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.	8- tdr. htk.	Gennemsnit			
(53) 1664	1	2	12	10,0			
(47) (1:2) 1688	7	9	1	4,9			
1844	11	9	2				
1903	20	8	0				
Folketal:							
	1787	1845	1901				
Voksne:	177	310	382				
Børn:	88	157	187				
I alt:	265	457	569				

FYNS AMT	Herred: Bjerger	Kommune: Munkebo	Sogn: Munkebo
-----------------	---------------------------	----------------------------	-------------------------

	Besiddelsesforhold:		Kronen:		Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
	Selvejere:		gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1664	-	-	13	16	1	-	2	1
1844	21	47	-	-	1	1	-	1
1903	28	96	-	-	-	-	-	-

Udviklingsbeskrivelse:

Det 591 ha. store ejerlav, hvoraf 46% var opdyrket i 1688, takseredes i 1664 til et landgildehartkorn på 150 tdr., medens opmålingshartkornet fra 1688 faldt til 83 tdr. Dette hårde landgildetryk er typisk for kystbyer med fiskerimuligheder. Allerede i 1500 tallet omtales Garup Mark, ved nuværende Garbækstofte, utvivlsomt vidnesbyrd om en nedlagt landsby.

Allerede i 1200 tallet ejede kronen gods i Munkebo, der i senmiddelalderen udgjorde et særskilt birk. I 1400 tallet var dette birk incl. 4 selvejergårde en overgang pantsat. Øvrige besiddere i senmiddelalderen var Skt. Knuds Kloster, Munkebo Kirke og præst samt en Odenseborger. Netop Odenseborgerne havde særskilte interesser i byen. I 1570 fik de tilladelse til fri ind- og udskibning ved Munkebo. Endnu i 1664 var langt hovedparten af byen på kronens hænder. Men i 1679 får Ulriksholm/Østergård skøde på jus patronatus til kirken og i 1718 havde godset samlet 13 gårde og 2 huse i Munkebo. I 1736 oprettede Ulriksholm et hospital i byen, der imidlertid senere er blevet nedlagt. Overgangen til selveje var stort set fuldbyrdet inden 1844 matriklen.

Litteratur: E. Porsmose: Stordrift og Fællesdrift. Fynske Årbøger 1978. Gårdtallet er ret stabilt fra 1511 til 1688, men svinder herefter ind med 2 som følge af gårdsammenlægninger på Ulriksholm gods. Ekspansionen i det 19. århundrede er unormalt kraftig. Hustallet er meget højt allerede i 1600 tallet (1688 matriklen medtager for Bjerger herreds vedkommende ikke jordløse huse) - et vidnesbyrd om kystmulighederne, herunder ladepladsfunktioner. Igennem det 19. århundrede udviser husene en voldsom ekspansion, ligesom befolkningsvæksten ligger i overkanten af det normale. Gårdstørrelsen var i 1688 lav, og denne tendens forstærkes igennem det 19. århundrede.

FYNS AMT	Herred: Bjerge	Kommune: Munkebo	Sogn: Munkebo
-----------------	-------------------	---------------------	------------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse: Interesse: Stor
interesse: Særlig
interesse: **Landsbytypologisk vurdering:** særlig interesse

1) Anlægstype.

Kyst orienteret kirke-adelby med almindeligt trevangsbrug. Byformen er den almindelige slynget-vejby. I ejerlavet er inkorporeret en middelalderlig øde-by, Garup.

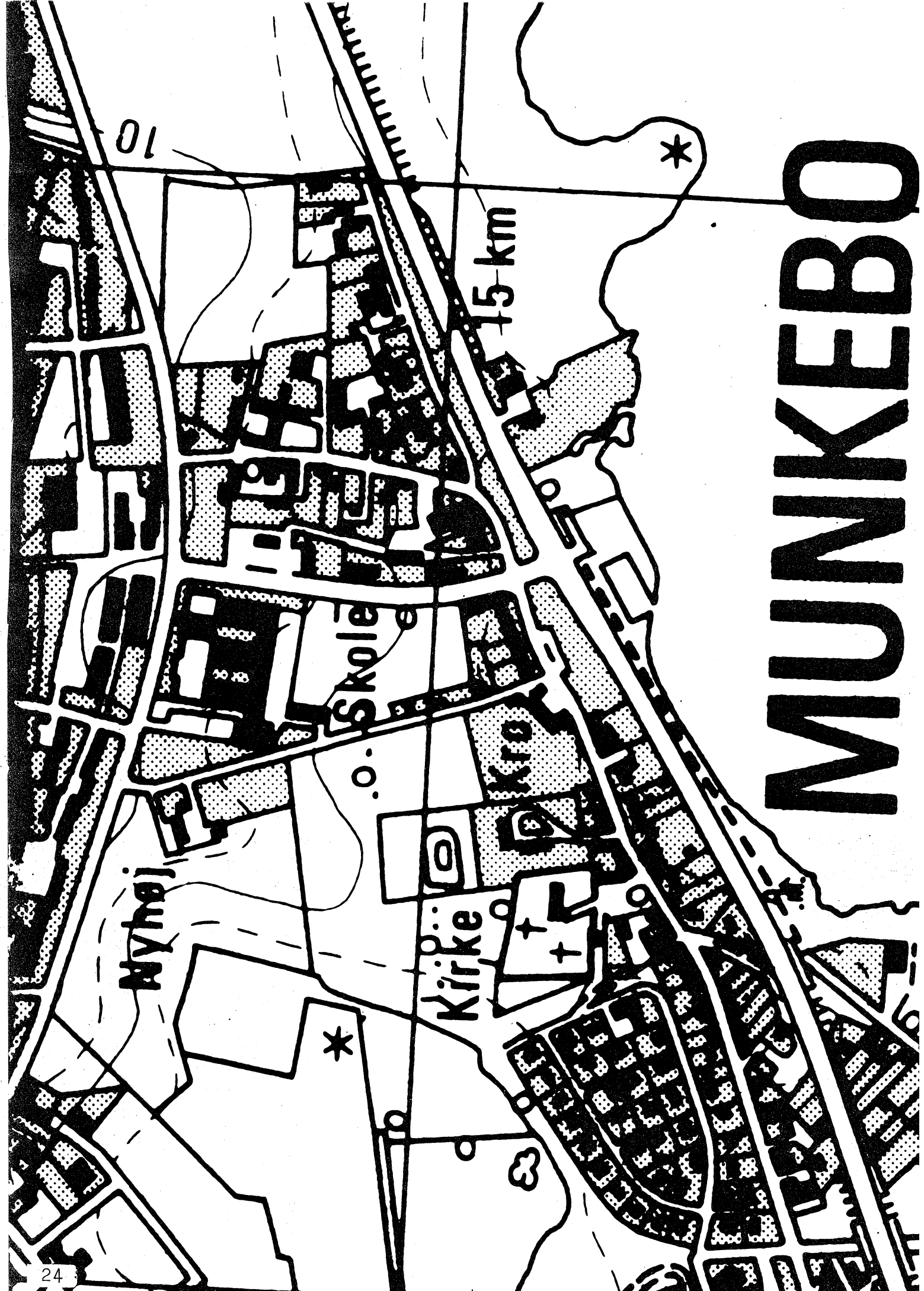
2) Udviklingstype.

Munkebo har en særegen udviklingshistorie, karakteriseret af birkeret og ladepladsfunktioner. Landsbystrukturen er som følge heraf allerede i 1600-tallet stærkt præget af huse. Usædvanlig kraftig ekspansion i det 19. århundrede.

Sammenfattende drejer det sig om en ret usædvanlig anlægstype, der tilmed har en usædvanlig udvikling.

Relikt-vurdering: interesse

- 1) Bytomten er hovedsagelig opløst og nybebygget.
- 2) Ressourceområde. Størsteparten nybebygget med parcelhuse og industrivarterer.
- 3) Særlige relikter: Kirken.
- 4) Arkæologiske interesser: Ødebystomt, Garup.

MUNKKEBO

10

15 km

SKOLE

Nyvej

Kirke

Lammesø Hage

55° 30'

Hvidegrund

Nørreholm

6151

SEFJORD

Senderholm

Landsager

Bregnør Hage

Flintholm Hage

6150

55° 29'

Munkebo Sogn
Flintholm

Boelsøre

Bregnør Fiskeleje

6149

ehage

Linde Knæ

Boelsbro

Svishave

Tørnelund

Nyvangård

ræby
rissel

Skovgård

Munkebo Bakke

Hagerålværk

Lindøværftet

Nøjvang

Laddenhøj 58

Boelsgårde

Bakkevej

Kildegård

Strandvej

Skålholmgaard

Snekkeleje

Skålholm

17 km

18 km

15 km

55° 28'

KERTEMIND.

6147

MUNKEBO

Galgehølm
Stenlund Huse

Kalvehavene

Magtebjerg

Kalvehave

55° 27'

6146

Præstelund

Lundegård

Strandvej

Barbakgård

Kertinge Mark

6145

KERTINGE NOR

Frødensgaard

Kamsbjerg

Muldegård

Kamsbjerg

